

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΠΟΡΤΟΥ (1511 - 1525)*

Ὁ Κρητικὸς λόγιος Φραγκίσκος Πόρτος (22 Αὐγ. 1511 - 5 Ἰουν. 1581), μὲ τὴν πολυκύμαντὴ καὶ περιπετειώδη ζωὴ του καὶ τὸ μεγάλο σὲ ἔκταση καὶ σημασία φιλολογικὸ καὶ ἐκδοτικὸ ἔργο του, προσέλκυσε ἀπὸ νωρὶς ἀρκετὸ ἐνδιαφέρον.¹ Ἦδη οἱ σύγχρονοὶ του, ποὺ ἔγραψαν γι' αὐτὸν καὶ ἀναφέρονται ἐγκωμιαστικὰ στὴν ἑλληνομάθεια καὶ στὴ λατινομάθειά του, μᾶς ἔδωσαν καὶ τὶς πρῶτες γενικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ του. Τὰ τελευταῖα χρόνια, μὲ τὴν ἀναδίφηση τοῦ ἀρχαιολογικοῦ κυρίως ὑλικοῦ, ἤρθαν σὲ φῶς νέα στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Ἑλβετία καὶ γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ ἡγεμόνες καὶ λογίους τῆς ἐποχῆς του. Οἱ διαφορὲς ἐνδείξεις καὶ ἀποσπασματικὲς εἰδήσεις ποὺ ὑπῆρχαν γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Πόρτου γιὰ τὴ Μεταρρύθμιση, ποὺ τότε συντάρασσε τὴν Εὐρώπη, διαφωτίστηκαν τώρα ἱκανοποιητικὰ μὲ τὴ δημοσίευση τῶν πρακτικῶν τῆς δίκης του ὡς αἰρετικοῦ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Ἐξέταση τῆς Βενετίας (Σεπτ. - Ὀκτ. 1558). Ὁ Πόρτος, πνεῦμα ζητητικὸ καὶ ἀνήσυχο, ἀνῆκει στὴ μικρὴ ομάδα τῶν πρώτων Ἑλλήνων ποὺ προσελκύστηκαν ἀπὸ τὸ μεταρρυθμιστικὸ κίνημα καὶ ἔλαβαν ἐνεργὸ μέρος σ' αὐτό. Ἀποκορύφωση τῆς ὅλης δράσης του ἀποτελέσσει, χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ ἀπόφασή του νὰ φύγει ἀπὸ τὴ βενετικὴ ἐπικράτεια καὶ νὰ ἐγκατασταθεῖ ὀριστικὰ, ὕστερα ἀπὸ πολὺμηνες περιπλανήσεις, στὴ Γενέβη τοῦ Καλβίνου, ἐπίκεντρο τῶν θρησκευτικῶν του προσανατολισμῶν.

Ἐνῶ γιὰ τὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν τὴν ἐγκατάστασή του στὴ Μόδενα

---

* Εὐχαριστῶ τὸν καθ. Ν. Μ. Παναγιωτάκη γιὰ τὴν πολύτιμη βοήθειά του στὴ συγγραφὴ τῆς μελέτης αὐτῆς.

1. Συγκεντρωμένη ὅλη τὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Φραγκίσκο Πόρτο βλ. στὴ μελέτη τῶν Μανούσου Ι. Μανούσακα - Νικολάου Μ. Παναγιωτάτη, Ἡ φιλομεταρρυθμιστικὴ δράση τοῦ Φραγκίσκου Πόρτου στὴ Μόδενα καὶ στὴ Φερράρα καὶ ἡ δίκη του ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Ἐξέταση τῆς Βενετίας (1536 - 1559), *Θησαυρίσματα*, τόμ. 18 (1981), σσ. 7 - 118, εἰδικὰ σ. 8 σημ. 6. Βλ. ἀκόμα τὶς πρόσφατες μελέτες τῶν : Ν. Μ. Παναγιωτάκη, *Φραγκίσκου Πόρτου ἐπιγράμματα*, στὸν τόμο *Ἀντίχαρη, Ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Σταμάτη Καρατζά*, Ἀθήνα 1984, σσ. 335 - 354, καὶ Ἡρακλῆ Ἐμμ. Καλλέργη, *Φραγκίσκου Πόρτου Ὑπόμνημα στὸν Αἰσχύλο, Ἀριάδνη, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης*, τόμ. Β' (1984), σσ. 69 - 87.

(1536 κ.έξ.) οί πληροφορίες πού διαθέτουμε καί συνεχεῖς εἶναι καί ἀπό πολλές πλευρῆς διασταυρωμένες,¹ γιά τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του ἐλάχιστα πράγματα γνωρίζουμε, κι αὐτὰ ἀντιφατικά καί ἀόριστα. "Ο,τι γνωρίζουμε τὸ ἀντλοῦμε ἀπὸ τὴν *Turcograecia* τοῦ γνωστοῦ ἐλληνοιστῆ καί φιλέλληνα Μαρτίνου Κρούσιου (1526 - 1607)² καί ἀπὸ τὸ βιογραφικὸ σημεῖωμα πού τοῦ ἀφιερώνει ὁ Κρητικὸς Ἰησουῆτης, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας, Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος (1651 - 1740).³ Οἱ μαρτυρίες τους, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν παρακάτω πίνακα, δὲν συμπίπτουν.

*Κρούσιος*⁴

*Κομνηνὸς Παπαδόπουλος*⁵

- 1) ἡ οἰκογένειά του καταγόταν ἀπὸ τὴ Vicenza τῆς Βόρειας Ἰταλίας καί ἦταν φτωχὴ.

1. Βλ. Μανούσακα - Παναγιωτάκη, 'Η φιλομεταρρυθμιστικὴ δράση τοῦ Φραγκίσκου Πόρτου, δ.π.

2. Γιά τὸν Μαρτίνο Κρούσιο βλ. Otto Kresten, *Das Patriarchat von Konstantinopel im ausgehenden 16. Jahrhundert. Der Bericht des Leontios Eustratios im Cod. Tyb. MB. 10 : Einleitung, Text, Übersetzung, Kommentar*, Wien 1970, ὅπου στή σ. 16 σημ. 14 ὑπάρχει συγκεντρωμένη ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία. Βλ. ἐπίσης Σέμνης Καρούζου, *Μαρτίνος Κρούσιος, ὁ πρῶτος φιλέλληνας*, Ἀθήνα 1973.

3. Γιά τὸν Νικόλαο Κομνηνὸ Παπαδόπουλο βλ. Ἀριστείδη Π. Στεργέλλη, *Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας τὸν 17ο καὶ 18ο αἰ.*, Ἀθήνα 1970, σσ. 33 - 33, καὶ Ζ. Ν. Τσιρπανλῆ, *Τὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθητῆς του (1576 - 1700). Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς μορφωτικῆς πολιτικῆς τοῦ Βατικανοῦ*, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 630 - 633.

4. *Turcograeciae libri octo a Martino Crusio...*, Basileae, χ. χρ., σσ. 207, 520 καὶ 522. Ἀναδημοσιεύουμε τὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα, γιὰτὶ θὰ ἀναφερόμαστε συχνὰ σ' αὐτά (σ. 207): *Rettimo: patria domini Francisci Porti apud Genevotus Graeci doctoris*. (σ. 520): *Dominus Gerlachius Joannem Zygomalam sibi Constantinopoli dixisse Franciscum Portum fuisse olim in Peloponneso suum condiscipulum* (ὁ Émile Legrand ἀναδημοσιεύει ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ *Tagenbuch* τοῦ Στεφάνου Gerlach, πού ἀναφέρεται στὸ ἴδιο ἀκριβῶς θέμα: βλ. *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des Grecs aux XVe et XVIe siècles*, τόμ. I, Paris 1885, σ. CLXXIV, σημ. 1). (σ. 522): *Die 16 Junii huius anni [= 1581] mihi [= στὸν Κρούσιο] dominus Stuckius scripsit paucis diebus ante dominum Franciscum Portum hinc ad Dominum emigrasse septuagesimo aetatis suae anno pleuritide intra quattuor dies consumptum... Natus autem fuit (ut posterius cognovi) Franciscus Portus in Creta patre Theophillo die 22 Augusti 1511. Inde in Italiam circa 16 annorum venit ac tandem Mutinensi civitate donatus est.*

5. Βλ. Nicolai Comneni Papadopoli, *Historia Gymnasii Patavini*, τόμ. II, Venetiis 1726, σ. 238, ὅπου σημειώνει: *Franciscus Portus familia quidam nobili et oriunda Vicentiam, paupere tamen, in urbe Cretae Metropoli natus est, paren-*

- 2α) γεννήθηκε στὸ Ρέθυμνο στὶς 22 Αὐγ. 1511· ὁ πατέρας του ὀνομαζόταν Θεόφιλος.
- 2β) γεννήθηκε *in urbe Cretae Metropoli*, δηλ. στὸν Χάνδακα.
- 3) σὲ νεαρὴ ἡλικία ἔμεινε ὀρφανός· τὴν ἀνατροφή του ἀνέλαβαν ἀρχικὰ συγγενεῖς του.
- 4) σπούδασε στὴν Πελοπόννησο κοντὰ στὸν ἀρχιεπίσκοπο Μονεμβασίας Ἀρσένιο Ἀποστόλη· συμμαθητῆς του ἦταν ὁ Ἰωάννης Ζυγομαλάς.
- 5α) σὲ ἡλικία 16 χρονῶν περίπου ἔφυγε γιὰ τὴν Ἰταλία.
- 5β) «χάριν ἐλέους» ὁ εὐγενῆς Γεώργιος Καλλέργης τὸν πῆρε μαζί του στὴ Βενετία καὶ τὸν ἔστειλε μὲ δικά του ἔξοδα νὰ σπουδάσει στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας. Γιὰ 6 χρόνια περίπου σπούδασε *«primas litteras et humaniores atque etiam Philosophiam»*.
- 6) τελικὰ κατέληξε στὴ Μόδενα, ὅπου δίδαξε γιὰ μερικὰ χρόνια ἑλληνικά.

Ἀπὸ τοὺς δύο πληροφοριοδότες μας ὁ Κρούσιος εἶναι σύγχρονος τοῦ Πόρτου· μάλιστα οἱ δύο ἄνδρες ἀλληλογραφοῦσαν (1570 - 1580), ὅπωςδῆποτε ὄχι συχνά,¹ δὲν εἶχαν ὅμως ποτὲ συναντηθεῖ. Ταυτόχρονα ἡ ὑπαρξὴ κοινῶν φίλων καὶ ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Κρουσίου μὲ τὸν γιὸ τοῦ Πόρτου Αἰμίλιο² ἔδωσαν τὴ δυνατότητα στὸν φιλοπερίεργο Γερμανὸ ἑλληνιστὴ νὰ συγκεντρώσει ἔγκυρες πληροφορίες γιὰ τὸν ἐξόριστο Κρητικὸ καθηγητὴ τῆς Γενέβης. Αὐτὸ τουλάχιστον φαίνεται νὰ ὑπονοεῖ ὁ Κρούσιος μὲ τὸ *«ut posterius cognovit»* ποὺ παρεμβάλλει στὸ κείμενό του. Ἡ ἡμερομηνία γέννησης τοῦ Πόρτου, ποὺ

---

tibus ex vita ereptis orphanus ab affinibus domum receptus pietate Georgii Calergii Venetias deductus est indeque Patavium dimissus hic primas litteras et humaniores atque etiam Philosophiam didicit per annos circiter sex, ut ex monumentis nationis Transmarinae licuit colligere.

1. Μᾶς εἶναι γνωστὲς πέντε συνολικὰ ἐπιστολές, ὅλες δημοσιευμένες ἀπὸ τὸν Κρούσιο (*Turcograeciae libri octo*, σσ. 516 - 522). Ἀπὸ αὐτὲς τρεῖς προέρχονται ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Κρουσίου μὲ ἡμερομηνία ἀντίστοιχα 2 Σεπτ. 1570, 10 Αὐγ. 1580 καὶ 23 Ἰαν. 1581, καὶ δύο εἶναι τοῦ Πόρτου, 15 Νοεμ. 1570 καὶ 6 Ὀκτ. 1580. Πιὸ γνωστὴ ἀπ' ὅλες καὶ πολλὰς φορὲς ἀναδημοσιευμένη εἶναι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πόρτου τῆς 15ης Νοεμ. 1570, ὅπου περιγράφει μὲ ἔντονα χρώματα τὴν πνευματικὴν κατάστασιν ποὺ ἐπικρατοῦσε τότε στὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα.

2. Βλ. ἐνδεικτικὰ Crusius, *Turcograeciae libri octo*, σ. 534.

ὁ Κρούσιος τὴν τοποθετεῖ στὶς 22 Αὐγούστου 1511, ἐπαληθεύεται καὶ ἀπὸ ἄλλες πλευρές: 1) Ὁ ἴδιος ὁ Πόρτος, ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ στὶς 19 Σεπτεμβρίου 1558 ὀδηγήθηκε μπροστὰ στοὺς ἱεροεξεταστὲς γιὰ νὰ ἀνακριθεῖ, σὲ σχετικὴ ἐρώτηση ποῦ τοῦ ἐγίνε ἀπάντηση ὅτι ἦταν 46 χρονῶν περίπου (*di eta de anni, come el disse, 46*).¹ 2) Στὴν ἐπίσημη πράξη θανάτου τοῦ Πόρτου, ποῦ εἶναι καταχωρισμένη στὸ βιβλίον νεκρῶν τῆς Γενέβης, σημειώνεται ὅτι ὁ θάνατός του συνέβη στὶς 5 Ἰουνίου 1581, ὅταν διάνυε τὸ ἑβδομηκοστὸ ἔτος τῆς ἡλικίας του.²

Τὸ ποῦ γεννήθηκε ὁ Πόρτος δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ προσδιοριστεῖ μὲ βεβαιότητα. Ὅποτε παρουσιάζεται ὁ ἴδιος στὰ ἔγγραφα, δηλώνεται ὡς καταγόμενος ἀπὸ τὴν Κρήτη (*de Candia*), χωρὶς ἄλλον ἀκριβέστερο προσδιορισμό.³ Μόνον ὁ Κρούσιος ἀναφέρει ρητὰ ὅτι γεννήθηκε στὸ Ρέθυμνο, ὅπου πράγματι γνωρίζουμε ὅτι ὑπῆρχε οἰκογένεια Πόρτων, ποῦ εἶχε μάλιστα τὴν κρητικὴ εὐγένεια.⁴ Ὡστόσο εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι τόσο ὁ παπὸς του Φραγκίσκος, «*artium et medicinae doctor*», καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ παποῦ του Ἀνδρέας, «*Cancellarius Camerae Cretae*», γιοὶ τοῦ ποτεῖ Γεωργίου, ὅσο καὶ ὁ πατέρας του Θεόφιλος, νόθος γιὸς τοῦ Φραγκίσκου, ζοῦσαν μόνιμα στὸ Χάνδακα, ὅπου εἶχαν ἀναπτύξει ἀξιόλογη ἐπαγγελματικὴ καὶ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότητα. Ὁ Φραγκίσκος senior καὶ ὁ ἀδελφὸς του Ἀνδρέας ἦταν ἐκλεκτὰ μέλη τῆς κοινωρίας τοῦ Χάνδακα, καθολικοὶ στὸ θρήσκευμα, καὶ μὲ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα. Γιὰ τὸν Φραγκίσκο μάλιστα γνωρίζουμε ὅτι σπούδασε στὴ Φερράρα καὶ ὅτι ὑπῆρξε σύνδικος τῶν φοιτητῶν τοῦ ἐκεῖ Πανεπιστημίου. Εἶναι πιθανότατα ὁ συντάκτης μιᾶς ἀχρόνιστης ἐπιστολῆς ποῦ ἀπευθύνεται στὸν πάπα Λέοντα τὸν Γ' λίγο μετὰ τὴν ἀνάρρησή του (1513).⁵ Γιὰ τὸν Ἀνδρέα μαρτυ-

1. Βλ. Μανούσακα - Παναγιωτάκη, Ἡ φιλομεταρρυθμιστικὴ δράση τοῦ Φραγκίσκου Πόρτου, ὁ.π., σσ. 85 καὶ 103.

2. Βλ. Ém. Legrand, *Bibliographie Hellénique... au XVII siècle*, τόμ. III, Paris 1895, σ. 123. Βλ. ἐπίσης ὅσα σημειώνει ὁ Κρούσιος, σ. 284 σημ. 4.

3. Τόσο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δίκης του τὸ 1558 ὅσο καὶ ἀργότερα στὰ ἔγγραφα ποῦ δημοσίευσε ὁ Legrand (βλ. προηγούμενη σημείωση, σ. 112 - 123) ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Γενέβης ὁ Πόρτος δηλώνεται ἀόριστα *de Candia, Candiotto, Cretensis*. βλ. ἀκόμη Andriano Franceschini, *Nuovi documenti relativi ai docenti dello Studio di Ferrara nel sec. XVI. Introduzione, trascrizione e indici*, Ferrara 1970, σ. 70, 74, 79, 86, 94, 105, 169. Ὁ ὅρος Candia ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νησι δῆλωνε, βέβαια, καὶ τὴν πόλη τοῦ Χάνδακα. Στὸ ἔγγραφο ποῦ δημοσιεύσαμε στὸ τέλος τῆς μελέτης αὐτῆς (Παράρτημα, ἀρ. 1) ὁ Πόρτος δηλώνεται ὡς κάτοικος Burgi Candide.

4. Βλ. Ἐρρίκου Μοάτσου, Αἱ ἀρχοντικὰ οἰκογένεια τοῦ Ρεθύμνου ἐπὶ Βενετοκρατίας, *Πεπραγμένα τοῦ Γ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*, τόμος Β', ἐν Ἀθήναις 1974, σ. 217, ἀρ. 47: Πόρτσοι.

5. Στηρίζομαι σὲ πληροφορίες ποῦ μοῦ ἀνακοίνωσε ὁ καθ. Ν. Παναγιωτάκης. Βλ. καὶ Μανούσακα - Παναγιωτάκη, Ἡ φιλομεταρρυθμιστικὴ δράση τοῦ Φραγκίσκου Πόρτου,

ρεῖται ὅτι ἦταν κάτοχος μιᾶς ἀρκετᾶ πλούσιας βιβλιοθήκης, τὴν ὁποία κληροδότησε στὸ μοναστήρι τοῦ Ἀγίου Σωτῆρος (San Salvator), σὲ περίπτωσή ποῦ ὁ ἀνεψιὸς του, ἀπὸ τὴν κόρη του Μαρία, Νικόλαος Τριβιζάνος δὲν θὰ ἀκολουθοῦσε ἀνώτερες σπουδές.¹ Ὁ πατέρας τοῦ Φραγκίσκου Θεόφιλος συναντᾶται συχνὰ σὲ πλῆθος νοταριακῶν πράξεων εἴτε ὡς συμβαλλόμενος εἴτε ὡς ἀπλὸς μάρτυρας καὶ κάθε φορὰ δηλώνεται ὡς κάτοικος τοῦ Ἐξώπορτου (Burg) τοῦ Χάνδακα.² Ἦταν ἀστὸς μὲ περιουσία, ποῦ εἶχε ἐπενδύσει σὲ

δ.π., σ. 59 καὶ σημ. 188. Ὁ Φραγκίσκος senior συναντᾶται συχνὰ στὶς νοταριακῆς πράξεις τῆς ἐποχῆς του. Σὲ ἔγγραφο τῆς 2ας Μαΐου 1506 πληροφοροῦμαστε ὅτι ἦταν μαζί μὲ τοὺς Μάρκο Soldino τοῦ ποτὲ Νικολάου, Κυπριανὸ Rizo τοῦ ποτὲ Νικολάου καὶ Πέτρο Magidioti τοῦ ποτὲ Στεφάνου ἐπίτροπος (procurator) τῆς ὀρθόδοξης μονῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου τοῦ Περάτη· βλ. ASV, *Notai di Candia*, b. 177 (Michele Mellino), βιβλίο E (1503 - 1509), φ. 43^{r-v}. βλ. ἀκόμα ASV, *Notai di Candia*, b. 191 (Angelo Petrarubea), βιβλίο 1503 - 1504, φ. 260^{r-v} (2 Μαρτ. 1506), φ. 273^{r-v} (4 Ἀπρ. 1506), φ. 275^v - 276^r (5 Μαΐου 1506), φ. 278^v - 279^r (14 Μαΐου 1506), φ. 287^{r-v} (30 Μαΐου 1506) κ.κ. Στὶς 31 Ἰουλίου 1506 λύνει τὶς οικονομικῆς διαφορῆς ποῦ εἶχε μὲ τὴν Calicia, χήρα τοῦ ποτὲ Κωνσταντίνου Princi· βλ. *αὐτόθι*, φ. 45^v - 47^r. Μετὰ τὸν θάνατο τῆς γυναίκας του Κατερίνας, ἀγνωστου ἐπωνύμου, ὁ Φραγκίσκος, στὶς 12 Αὐγούστου 1508, ἐρχεται σὲ δεῦτερο γάμο μὲ τὴν Agnese Princi, κόρη τῆς Calicia καὶ τοῦ ποτὲ Κωνσταντίνου, ποῦ εἶδαμε παραπάνω, καὶ πῆρε προικὰ ὕψους 3800 ὑπερπύρων· *αὐτόθι*, φ. 146^r - 149^r, ὅπου καταχωρίζεται τὸ προικοσύμφωνο. Τὴν ἴδια ἡμέρα ὁ Φραγκίσκος νυμφεύει τὸν νόθο γιὸ τοῦ Θεόφιλο (*ser Theophilum de Portu, filium meum naturalem*) μὲ τὴ Μαρία Δραμυτηνοῦ, κόρη τῆς Fundu καὶ τοῦ ποτὲ Ἰωάννη· *αὐτόθι*, φ. 150^r - 151^r, καταχωρίζεται τὸ προικοσύμφωνο, τὸ ὁποῖο καὶ δημοσιεύουμε στὸ Παράρτημα (ἀρ. 2).

1. Βλ. ASV, *Notai di Candia*, b. 18 (Pietro Bonasseri), Διαθῆκες, φ. 161^{r-v} (1504 Δεκ. 24)· φ. 161^r: *Item volo quod immediate post obitum meum fiat inventarium autenticum de omnibus libris meis cuiusvis facundie et lingue, qui debeant consegnari dicto monasterio [= Sancti Salvatoris Burgi Candide fratrum Heremitarum Divi Augustini] per illud meum inventarium, ut fratres ipsius monasterii possint illis usi studiis suis infra dictum conventum, donec Nicolaus, nepos meus, filius predicti ser Aloysii [= Trivisani] et Marie, filiae meae, perveniet ad capacitatem studii et usus eorum, quo casu dictum monasterium teneatur restituere integraliter ipsos omnes libros eidem modo nepoti meo, nec alias vadant ad dictum monasterium, nisi cum hac ipsa obligatione ad restituendum ipsos. Verum si dictus Nicolaus nolet studiare et in effectu non veniret ad illam capacitatem, tunc dicti libri remaneant libenter dicto monasterio, onerans tamen conscientias prelatorum et fratrum, qui per tempora erunt in dicto monasterio, ne ipsos male prodent sed conserventur pro usu et comoditate fratrum, qui voluerunt super his studiare, et pro ornamento librariae ipsius conventi.* Σὲ ἔγγραφο μὲ ἡμερομηνία 10 Σεπτεμβρίου 1504, ποῦ καταχωρίζει ὁ νοτάριος Angelo Petrarubea (ASV, *Notai di Candia*, b. 191, βιβλίο 1503 - 1504, φ. 177^r), ὁ Ἀνδρέας Πόρτος δηλώνεται *Cancellarius Camere Communis tanquam vardianus Hospitalis Sancti Antonii Burgi Candide*.

2. Σημειώνουμε, ἐνδεικτικὰ, μερικῆς ἀρχειακῆς ἐνδείξεις ποῦ ἀφοροῦν τὸν Θεόφιλο καὶ ποῦ ἐντοπίζονται στὶς πράξεις τοῦ νοταρίου Michele Geriti, b. 123, (28 Ἰουν. 1536)

καλλιέργειες και σέ ακίνητα στον Χάνδακα, έπενδύσεις πού, χωρίς άμφιβολία, τοῦ άπέφεραν ένα ίκανοποιητικό έτήσιο εισόδημα. 'Ο ίδιος άσκοῦσε παράλληλα τὸ έπάγγελμα τοῦ έμπορομεσίτη (*sanserio*).¹ Νυμφεύτηκε τή Μαρία Δραμυτηνοῦ τοῦ 'Ιωάννη και τῆς Fundu και πῆρε για προίκα 2.500 υπέρπυρα σέ ρευστό και ακίνητα, όπως φαίνεται στο προικοσύμφωνό τους με ήμερομηνία 12 Αύγουστου 1508.² 'Από τὸ γάμο αὐτὸν γεννήθηκαν, πιθανότατα στο Χάνδακα, τουλάχιστον δύο παιδιά, ὁ Φραγκίσκος και ἡ μητέρα τοῦ 'Ιωάννη Κασσιμάτη.³

Οἱ γονεῖς τοῦ Πόρτου, ὁ Θεόφιλος και ἡ Μαρία Δραμυτηνοῦ, δὲν πέθαναν και οἱ δυὸ ὅσο αὐτὸς ἦταν ακόμα παιδί, όπως ίσχυρίζεται ὁ Κομνηνὸς Παπαδόπουλος. 'Ο πατέρας του Θεόφιλος πέθανε πολὺ ἀργότερα, άγνωστο πότε ακριβῶς, πάντως πρὶν ἀπὸ τὶς 10 Δεκεμβρίου 1562, ὅποτε αναφέρεται ὡς μακαρίτης.⁴ 'Η μητέρα του Μαρία θά εἶχε πεθάνει νωρίτερα, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ 1551, χρονιά πού ὁ Θεόφιλος ταξίδεψε στην 'Ιταλία με τὴ δεύτερη γυναίκα του με σκοπὸ νὰ περάσουν τὰ ὑπόλοιπα χρόνια τῆς ζωῆς τους κοντὰ στον γιό του Φραγκίσκο, στή Φερράρα.⁵

Για τὶς σπουδές τοῦ Πόρτου ὁ Στέφανος Gerlach πληροφορήσε τὸν Κρούσιο ὅτι, καθὼς εἶχε ακούσει ἀπὸ τὸν ἠλικιωμένο πια τότε 'Ιωάννη Ζυγομαλά στήν Κωνσταντινούπολη, ὁ Πόρτος ὑπῆρξε μαθητῆς (στὰ ἑλληνικά) τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μονεμβασίας 'Αρσενίου 'Αποστόλη⁶ και συμμαθητῆς

φ. 79^{r-v}, (25 'Οκτ. 1536) φ. 132^r, (9 Αύγ. 1537) φ. 28^r, (30 Αύγ. 1537) φ. 33^{r-v}, (12 'Οκτ. 1537) φ. 43^{r-v}, (3 'Ιουλ. 1538) φ. 143^r, (20 Αύγ. 1538) 153^r, (21 Μαρτ. 1539) φ. 16^v, (17 Μαΐου 1539) φ. 49^v, (12 'Ιουλ. 1539) φ. 72^r, (11 Δεκ. 1539) φ. 179^v - 180^r, (13 Μαΐου 1541) φ. 95^v, (6 'Οκτ. 1541) φ. 183^v, (3 'Απρ. 1543) φ. 40^v. Βλ. τὴν αὐτόγραφή ὑπογραφή του, γραμμένη με άνεση πού δείχνει ἄνθρωπο άσκημένο στή γραφή, στή διαθήκη άρ. 170 (διαθήκη Γεωργίου Μουσούρου τῆς 8ης Σεπτ. 1530), συνταγμένη ἀπὸ τὸν Μανουήλ Γρηγορόπουλο (ASV, *Notai di Candia*, b. 122).

1. Βλ. π.χ. ASV, *Notai di Candia*, b. 281 (Zorzi Vasmulo), βιβλίο 3 (1531 - 1533) φ. 156^v (20 Δεκ. 1532): *ut patet sansaria facta manu ser Theophili de Portu, sansarii*. Τὸ έπάγγελμα αὐτὸ τὸ άσκοῦσε τουλάχιστον ὡς τὶς 28 'Ιουνίου 1536. Βλ. ASV, *Notai di Candia*, b. 123, φ. 79^{r-v}.

2. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο άρ. 2.

3. Γιὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πόρτου, ἀπὸ τὸν γάμο της με τὸν Κωνσταντῖνο Κασσιμάτη, ἦταν ὁ γνωστὸς λόγιος 'Ιωάννης Κασσιμάτης. Γι' αὐτὸν βλ. Ν. Μ. Παναγιωτάκη, 'Ο 'Ιωάννης Κασσιμάτης και τὸ Κρητικὸ Θεάτρο, 'Αριάνη, τ. 1 (1983), σσ. 86 - 102.

4. Βλ. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique au XVIIe siècle*, σ. 115.

5. Βλ. Μανούσακα - Παναγιωτάκη, 'Η φιλομεταρρυθμιστική δράση τοῦ Φραγκίσκου Πόρτου, ὅ.π., σσ. 46 σημ. 147, 51, 70, 84 - 85, 86 στίχοι 63 - 66 και 103.

6. Τὴ βιβλιογραφία για τὸν 'Αρσένιο 'Αποστόλη βλ. στή μελέτη τῆς 'Αναστασίας Παπαδία, 'Ο 'Αρσένιος Μονεμβασίας ὁ 'Αποστόλης και ἡ 'Ελληνική 'Αδελφότητα Βενετίας (1534 - 1535), *Θησαυρίσματα*, τόμ. 14 (1977), σσ. 110 - 126, ειδικά σ. 110 σημ. 1.

τοῦ Ζυγομαλᾶ στήν Πελοπόννησο.¹ Ὡστόσο ἡ πληροφορία αὐτή δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθεῖ, τουλάχιστον ὅπως διατυπώνεται, γιατί δὲν εἶναι βέβαιο ἂν ὁ Gerlach (Ζυγομαλᾶς) ἀκριβολογεῖ ἀναφέροντας ὅτι ἡ μαθητεία τοῦ Πόρτου κοντὰ στὸν Ἀρσένιο Ἀποστόλη χρονολογεῖται στήν περίοδο πού ὁ τελευταῖος ἦταν ταυτόχρονα καὶ ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας. Ὁ Ἀρσένιος (Ἀριστόβουλος) Ἀποστόλης μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μονεμβασίας συναντᾶται δύο φορές: ὡς ὀρθόδοξος ἀνάμεσα στὰ 1506 καὶ 1509 καὶ ὡς ρωμαιοκαθολικός ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1524 ὡς τὸ 1535, χρόνια πού πεθαίνει στή Βενετία.² Προφανῶς ἡ ὑποτιθέμενη μαθητεία τοῦ Πόρτου κοντὰ στὸν Ἀρσένιο Ἀποστόλη στή Μονεμβασία θὰ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴ δεύτερη περίοδο, πράγμα πού φαίνεται ἐξαιρετικὰ ἀπίθανο. Ἄν πραγματικὰ ὁ Πόρτος ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ Ἀρσενίου, αὐτὸ πρέπει νὰ ἔγινε στὸν Χάνδακα καὶ ὄχι στή Μονεμβασία στὸ διάστημα ἀπὸ τις ἀρχές τοῦ 1522 ὡς τὰ τέλη τοῦ 1523, ὅποτε μαρτυρημένα ὁ τελευταῖος βρισκόταν στήν κρητικὴ πρωτεύουσα. Στὴν περίπτωση αὐτῆ ὁ Ἰωάννης Ζυγομαλᾶς δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν συμμαθητῆς τοῦ Πόρτου, ἐκτὸς ἂν υποθέσουμε ὅτι σπούδασε καὶ αὐτὸς γιὰ ἓνα διάστημα στήν Κρήτη, πράγμα πού δὲν μαρτυρεῖται, ἀλλὰ καὶ πού δὲν πρέπει ἴσως νὰ ἀποκλειστεῖ. Πιθανότατα ὁ Πόρτος διδάχτηκε τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴ λατινικὴ γλῶσσα στὸν Χάνδακα, ἄγνωστο ὅμως κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθῆκες. Ἄλλωστε, καθὼς εἶδαμε, στὸ ἄμεσο οἰκογενειακὸ περιβάλλον του δὲν ἔλειψαν καὶ οἱ μορφωμένοι ἄνδρες: ὁ παπὸς του Φραγκίσκος, νομικὸς καὶ καλὸς χειριστῆς ὄχι μόνον τῆς λατινικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλῶσσας· ὁ ἀδελφὸς τοῦ παποῦ του Ἄνδρέας, κάτοχος βιβλιοθήκης μὲ βιβλία - χειρόγραφα «*cuiusvis facultiae et linguae*», ὅπως δηλώνει στή διαθήκη του.

Ὁ Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος συνδέει τὴν παρουσία τοῦ Φραγκίσκου Πόρτου στήν Ἰταλία μὲ κάποιον εὐγενῆ ὀνόματι Γεώργιο Καλλέργη, ὁ ὁποῖος χάριν ἐλέους (*pietate*) τὸν πῆρε μαζί του στή Βενετία καὶ μερίμνησε γιὰ νὰ ἐγγραφεῖ καὶ νὰ σπουδάσει στὸ φημισμένο Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας. Προφανῶς ὁ Γεώργιος αὐτὸς ἔζησε στὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνα καὶ στὸ πρῶτο ἕμισυ τοῦ ΙΣ' αἰῶνα καὶ θὰ ἀνῆκε σὲ κάποιον κλάδο τῆς γνωστότατης οἰκογένειας Καλλέργη τοῦ Χάνδακα, τοῦ Ρέθυμνου ἢ τῶν Χανίων. Ὡστόσο τέτοιο πρόσωπο πού νὰ συγκεντρώνει τὰ παραπάνω χαρακτηριστικὰ δὲν συναντᾶται στὰ ιδιαίτερα λεπτομερῆ γενεαλογικὰ δένδρα τοῦ κυριότερου καὶ πλουσιότερου κλάδου τῆς οἰκογένειας Καλλέργη, αὐτοῦ τοῦ Χάνδακα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο θὰ πρέπει νὰ καταγόταν ὁ γενναιόδωρος καὶ μεγαλόψυχος συμπολίτης τοῦ

1. Γι' αὐτὸν βλ. Ém. Legrand, *Notice biographique sur Jean et Théodose Zygomalas*, Paris 1889.

2. Βλ. Μ. Ι. Μανούσσαια, Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, *Πελοποννησιακά*, τόμ. Γ' - Δ' (1958 - 1959), σσ. 123 - 128.

«ὀρφανοῦ» Πόρτου.¹ Παράλληλα, στὰ δημοσιευμένα στοιχεῖα γιὰ τοὺς σπουδαστὲς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ ΙΣ' αἰώνα, ποὺ δυστυχῶς δὲν σώζονται πλήρη, τὸ ὄνομα τοῦ Φραγκίσκου Πόρτου δὲν ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν σπουδαστῶν ἢ τῶν πτυχιούχων τοῦ Πανεπιστημίου αὐτοῦ.² Εἶναι συνεπῶς πιθανὸ νὰ βρισκόμαστε γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ μπροστὰ σὲ μῦθευμα ποὺ ἐπλάσε ὁ γνωστὸς γιὰ τὴν καλπάζουσα φαντασία του ἱστορικὸς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος, θέλοντας ἴσως νὰ συνδέσει τὸν φημισμένο λόγιο μὲ τὸ ἐξίσου φημισμένο Πανεπιστήμιό του.³

Ὁ Κρούσιος, πιὸ κοντὰ στὴν ἀλήθεια, ὀρίζει ὡς χρόνο ἀναχώρησης τοῦ Πόρτου γιὰ τὴν Ἰταλία τὸ δέκατο ἕκτο περίπου ἔτος τῆς ἡλικίας του, δηλ. γύρω στὰ 1527. Τὴν πληροφορία αὐτὴ ἔρχεται νὰ ἐνισχύσει καὶ νὰ προσδιορίσει μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια τὸ ἔγγραφο ποὺ δημοσιεύεται στὸ τέλος τῆς ἐργασίας αὐτῆς καὶ τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ τὰ κατάστιχα τοῦ νοταρίου τοῦ Χάνδακα Γεωργίου Βασμούλου. Σύμφωνα μὲ τὸ ἔγγραφο αὐτό, στίς 16 Νοεμβρίου 1525 μπροστὰ στοὺς μάρτυρες Ἰωάννη Τζαφούρη καὶ Μάρκο Ἀρμένη, νοτάριο, ὁ ἔμπορος Παῦλος Drapiera τοῦ ποτὲ Νικολάου, κάτοικος τοῦ Βούργου τοῦ Χάνδακα, ἐξουσιοδότησε τὸν συμπολίτη του Φραγκίσκο Πόρτο, γιὸ τοῦ Θεοφίλου, ὁ ὁποῖος μέσα στίς ἐπόμενες ἡμέρες ἐπρόκειτο νὰ ἀναχωρήσει γιὰ τὴν Βενετία (*Venetis quo ad praesens, Deo dante, es iturus*), νὰ παρουσιαστῆ ἑνώπιον ὁποιοῦνδήποτε βενετικῶν Ἀρχῶν καὶ κυρίως στὸ Συμβούλιο τῶν Παρακλητῶν (*Serenissimo Consilio Rogatorum*) καὶ νὰ υποστηρίξει τὴν ὑπόθεσή του, γιὰ τὴν ὁποία τὸν εἶχε ἐνημερώσει διεξοδικὰ μὲ

1. Ὁ Κομνηνὸς - Παπαδόπουλος ὀρίζει ὡς τόπο γέννησης τοῦ Πόρτου τὸν Χάνδακα, καὶ συνεπῶς εἶναι θεμιτὸ νὰ συνδέσουμε τὸν εὐγενὴ Γεώργιο Καλλέργη μὲ τὸν κλάδο τῆς ὁμώνυμης οἰκογένειας τοῦ Χάνδακα. Προφανῶς ὁ εὐγενὴς αὐτὸς Γεώργιος Καλλέργης δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὸν ἀστὸ Γεώργιο Καλλέργη, κάτοικο Βούργου Χάνδακα, πατέρα τοῦ Μιχαήλ, ὁ ὁποῖος εἶχε πεθάνει πρὶν ἀπὸ τὶς 22 Αὐγούστου 1530. Βλ. Μαρίας Γ. Κωνσταντουδάκη, *Οἱ ζωγράφοι τοῦ Χάνδακος κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος οἱ μαρτυρούμενοι ἐκ τῶν νοταριακῶν ἀρχείων, Θησαυρίσματα*, τόμ. 10 (1973), σσ. 316 - 317. Τὰ γενεαλογικὰ δένδρα τῆς οἰκογένειας Καλλέργη εἶναι συγκεντρωμένα σὲ ἰδιαίτερο τεῦχος : ἀρ. II, cod. 676c τῆς σειρᾶς Provenienze Diverse τοῦ Museo Civico Correr.

2. Βλ. Γ. Σ. Πλουμίδη, *Οἱ βενετοκρατούμενες ἐλληνικὲς χώρες μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου τουρκοβενετικοῦ πολέμου (1503 - 1537)*, Ἰωάννινα 1974, σσ. 127 - 128. Λόγω τῶν κενῶν ποὺ παρουσιάζει γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ τὸ Πανεπιστημιακὸ Ἀρχεῖο τῆς Πάδοβας δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐλεγχθεῖ ἡ ἀκρίβεια τῆς μαρτυρίας τοῦ Κομνηνοῦ Παπαδοπούλου (*aut ex monumentis nationis Transmarinae licuit colligere*).

3. Γιὰ τὶς ἐπιφυλάξεις ποὺ διατυπώθηκαν γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τῆς *Historia Gymnasii Patavini* τοῦ Νικολάου Κομνηνοῦ Παπαδοπούλου βλ. Ἀρ. Στεργέλη, *Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν τῆς Πάδοβας*, σ. 33, καὶ Ζ. Ν. Τσιρπανλῆ, *Τὸ Ἑλληνικὸ Κολέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθητὲς του*, σ. 633.

μνημόνιο (*per arecordium*), πού τοῦ ἐνεχείρισε. Για τὸν σκοπὸ αὐτὸν τοῦ παραχωρεῖ πλήρη ἐξουσιοδότηση νὰ ἐνεργήσει ὥστε νὰ φέρει τὴν ὑπόθεση σὲ αἴσιο τέλος μὲ τὴν ἔκδοση σχετικῆς δογικῆς ἐπιστολῆς. Ὡς ἀμοιβὴ ὁ Dragiera ὑπόσχεται νὰ καταβάλει στὸν Πόρτο 15 δουκάτα, μόλις διευθετηθεῖ ἡ ὑπόθεσή του.

Χωρὶς ἀμφιβολία, λοιπόν, στὶς ἀρχές τοῦ 1526 ὁ Φραγκίσκος Πόρτος εἶχε φτάσει στὴ Βενετία. Τοὺς λόγους τοῦ ταξιδιοῦ του αὐτοῦ δὲν τοὺς γνωρίζουμε, οὔτε καὶ εἶναι εὐκόλο νὰ τοὺς πιθανολογήσουμε. Ἡ ὑπόθεση, βέβαια, τοῦ Παύλου Dragiera γιὰ τὴν ὁποῖαν τὸν ἐξουσιοδότησε νὰ ἐνεργήσει θὰ βρισκόταν στὸ περιθώριο τῆς ἑλθούσης δραστηριότητάς του στὴ Βενετία. Ἐπέστρεψε μὴπως στὸν Χάνδακα λίγο ἀργότερα, ἀπ' ὅπου σὲ κάποια ἄλλη στιγμή ἐπανῆλθε ὀριστικὰ πλεόν στὴν Βενετία ἢ μὴπως ὁ σκοπὸς τῆς τόσο πρώιμης παρουσίας του στὴν Ἰταλία σχετίζεται μὲ τὴν ἐπιθυμία του νὰ ἐπιδοθεῖ σὲ ἀνώτερες σπουδές; Ἄγνωστο.¹ Τὸ βέβαιο πάντως εἶναι ὅτι ὁ Πόρτος ἔνα μεγάλο μέρος τοῦ λόγιου ἐξοπλισμοῦ του, γιὰ τὸν ὁποῖον τόσο πολὺ ἐπαινήθηκε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του, τὸ ἀπέκτησε στὸν Χάνδακα, ὅπου τέτοιες δυνατότητες ὑπῆρχαν καὶ τοῦ ἦταν προσιτές. Μπροστὰ στὸν δεκαπεντάχρονο Φραγκίσκο, πού ἄφηγε πίσω του τὸν Χάνδακα ξεκινώντας γιὰ τὴ Βενετία τὸν τελευταῖο μῆνα τοῦ 1525, ἀνοιγόταν ἕνας νέος κόσμος, πλούσιος σὲ ἐμπειρίες, γνώσεις καὶ ἀπροσδόκητες περιπέτειες.

---

1. Ἡ ἐπομένη πληροφορία πού διαθέτουμε γιὰ τὸν Πόρτο σχετίζεται μὲ τὴν ἐγκατάστασή του στὴν Μόδενα τὸ 1536. Ἀκριβῶς τὸ γεγονός ὅτι καὶ ὁ Κρούσιος, πού ἀποδεικνύεται γενικὰ ἀκριβῆς πληροφοριοδότης, σιωπᾷ γιὰ τὶς κινήσεις τοῦ νεαροῦ Πόρτου στὸ διάστημα αὐτὸ (1526 - 1536), δείχνει, νομίζουμε, τὴν ἀστάθεια, τὴν ἀβεβαιότητα καὶ, προφανῶς, τὶς δυσκολίες πού ἀντιμετώπισε στὰ πρῶτα χρόνια τῆς παραμονῆς του στὴν Ἰταλία.

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α

1.

Ο ΠΑΥΛΟΣ DRAPIERA ΕΞΟΥΣΙΟΔΟΤΕΙ ΤΟΝ
ΦΡΑΓΚΙΣΚΟ ΠΟΡΤΟ ΓΙΑ ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ,
ΟΠΟΥ ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΝΑ ΤΑΞΙΔΕΥΕΙ Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ

A.S.V., *Notai di Candia*, b. 281 (Zorzi Vasmulo), libro 1523-1526, f. 398^r

Die. XVI. suprascripti [=Novembris 1525]

Comittens committo ego Paulus Drapiera quondam domini Nicolai,¹ habitator Burgi Candide, tibi ser Francisco de Portu, filio ser Theophili, habitatori ibidem, praesenti et acceptanti, ut a modo
5 *in antea per me {meoque} nomineque meo plenam uirtutem et potestatem habeas Uenetiis, quo ad praesens, Deo dante, es iturus, ad comparandum quorum quocunque Iudicio, Officio et Magistratu, ubi magis oppus fuerit, et precipue coram Serenissimo Consilio Rogatorum, ad petendum, requirendum et obtinendum id*
10 *quod per arecordium meum tibi mandaueram et pro his agendi, faciendi et percomplendi omnia et singula opportuna et necessaria superinde, uti egomet personaliter interessem et facere potuissem et, si opus fuerit, in anima mea jurandi, promittens cum heredibus et successoribus meis tenere firmum et ratum quicquid per te factum et procuratum fuerit superinde pro pena infrascripta, et pro*
15 *mercede huius laboris tui promitto et me obligo, postquam mihi praesentaueris uel misseris litteras ducales, dare et soluere tibi ducatos quindecim,² sicut per suprascriptum arecordium meum patet; si igitur et caetera, pro pena livrarum. V. auri, contractu firmo*
20 *manente.*

Testes: ser Joannes Zafari et ser Marcus Armeni, notarius.³

Σ Χ Ο Λ Ι Α

1. Παῦλος Drapiera τοῦ ποτέ Νικολάου: ἔμπορος στὸ ἐπάγγελμα· στὶς 16 Μαΐου 1506 μαζί με τὸν συνεταῖρο του Γεώργιο Κατέλα τοῦ ποτέ Ἰωάννη ἔρχονται σὲ δικαιοπραξία με τὸν Ἄγγλο(;) ὁμολογὸ τους ser Aloysio Jona de Bernardini. Ὑπόσχονται νὰ τοῦ δώσουν γιὰ διάφορες ποιότητες ὑφασμάτων ποὺ ἀγόρασαν ἀπὸ αὐτόν, συνολικῆς ἀξίας 471 ὑπερπύρων καὶ 9 σολδίων, τὸν Μάρτιο ἢ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ ἐπόμενου χρόνου (1507) ἴσης ἀξίας κρασί, τὸ ὁποῖο ὁ τελευταῖος θὰ διοχέτευε στὴ Φλάνδρα· βλ. ASV, *Notai di Candia*, b. 177 (Michele Mellino), βιβλίο E (1503 - 1509), φ. 37^r. Στὶς 6 Νοεμβρίου 1523 παρεμ-

βάλλεται γιὰ λογαριασμό τῆς Argentina, συζύγου τοῦ ser Francesco Muso καὶ ἀνεψιᾶς του ἀπὸ τῆ μητέρα τῆς, στὴ δικαστικὴ ὑπόθεση σὲ βάρος τῆς Fiorenza, συζύγου τοῦ Μάρκου Πλουσιαδηνοῦ, ὅταν αὐτὴ παρουσίασε *una certa poliza testamentaria scripta de man del dito q. ser Marco*, μὲ σκοπὸ νὰ ἐπικυρώσει τὴν διαθήκη του. Ὁ Drapiera ὡς ἐκτελεστής τῆς διαθήκης καὶ τέως κηδεμόνας τῆς Argentina, κόρης τοῦ ποτὲ Νικολάου Πλουσιαδηνοῦ, συζύγου τῆς ἀδελφῆς του, ἀμφισβήτησε τὴν ἐγκυρότητα τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ: βλ. ASV, *Duca di Candia*, b. 15 bis (Bandi), βιβλίο 6 (1518 - 1526), φ. 109^v. Δὲν γνωρίζουμε ποιά ἦταν ἡ τελικὴ ἔκβαση τῆς ὑπόθεσης γιὰ τὴν ὁποίαν ἐξουσιοδότησε τὸν Φραγκίσκο Πόρτο. Συστηματικότερη ὁμῶς ἔρευνα, στὰ νοταριακὰ κυρίως κατὰστιχα τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ 15^{ου} αἰῶνα, θὰ φωτίσει καλύτερα τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ Παύλου Drapiera.

2. *solvere tibi ducatos quindecim*: δεδομένου ὅτι ἡ ἀμοιβὴ ποὺ περίμενε τὸν Πόρτο μετὰ τὸ αἴσιο τέλος τῆς ἀποστολῆς του δὲν ἦταν καθόλου εὐκαταφρόνητη, θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ὑπόθεση ἦταν ἀρκετὰ σοβαρὴ γιὰ τὸν Drapiera. Στὴν περίπτωσή αὐτὴ ἐκεῖνο ποὺ κάνει ἐντύπωση εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη ποὺ ἔδειξε ὁ Drapiera νὰ χρησιμοποιοῦσε τὸν δεκαπεντάχρονο Πόρτο ὡς ἀντιπρόσωπό του στὴ Βενετία, τὴ στιγμή ποὺ σίγουρα, καὶ λόγω ἐπαγγέλματος, εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιλέξει ἄλλή λύση. Γιὰ τὴν ἐγκυρότητα, λόγω τῆς νεαρῆς ἡλικίας τοῦ Πόρτου, τῆς ἐξουσιοδότησης, βλ. Marco Ferro, *Dizionario del diritto comune e veneto*, τομ. 5, Venetia MDCCLXXIX, σσ. 84 - 90.

3. Joannes Zafuri: τὸ πρόσωπο αὐτὸ μᾶς εἶναι ἄγνωστο. Γιὰ τὸν ζωγράφο Νικόλαο Τζαφούρη βλ. Κωνσταντουδάκη, *ὁ.π.*, σ. 300 - 301.

Marco Armeni: ἄγνωστὸς νοτάριος τοῦ Χάνδακα. Ὑπογράφει σὲ πολυάριθμες πράξεις τοῦ Γεωργίου Βασμούλου ὡς μάρτυρας. Ἐνα μέρος τῶν καταστίχων του (1525 - 1543) μᾶς ἔχει σωθεῖ στὸν φάκελο 4 τῆς σειρᾶς *Notai di Candia* τοῦ Κρατικοῦ Ἀρχείου Βενετίας.

2.

ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟ ΓΙΑ ΤΟ ΓΑΜΟ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΠΟΡΤΟΥ
ΜΕ ΤΗ ΜΑΡΙΑ ΔΡΑΜΥΤΗΝΟΥ

A.S.V., *Notai di Candia*, b. 177 (Michele Mellino), libro
E (1503-1509), ff. 150^r-151^r

Die XII Augusti 1508

Manifestum facimus nos Fundu, relicta ser Joannis Dramitino, ex una parte et Franciscus de Portu, doctor, ex altra, una pars alteri uicissim et e conuerso, cum nostris heredibus et successoribus, quia,
5 *Christi benedicti nomine inuocato ad infrascripta pacta et conuentiones, deuenimus contrahentes et affirmantes matrimonium infrascriptum tali modo, uidelicet: nam ego dicta Fundu sum contenta et promitto facere et operari ita cum effectu, quod Maria, dilecta filia mea, accipiat in suum uirum et sponsum legitimum ser*
10 *Theophilum de Portu, filium meum naturalem. Et pro repromissa dictae sponsae et donis dicti sponsi dare eidem sponso promitto hyperpera duo mille et quingenta, id est hyperpera 2500, de quibus*

hyperpera quingenta sint et intellegantur pro donis sponsi pre-
dicti et reliqua hyperpera duo mille sint et remaneant pro repro-
 15 *missa sponsae prefatae, quae quidem hyperpera 2500 dare dicto*
sponso hoc modo promitto, uidelicet tantum auri, argenti, per-
larum et aliorum ornamentorum dictae sponsae quantum sit pro
amontare hyperperorum mille quingentorum; et per satisfactionem
 20 *reliquorum hyperperorum mille facere ei teneat inter stabilia, ui-*
delicet inter domos et hypothecas de jure quondam prefati uiri
mei per me intromissas, ut dico, uigore chartae dijudicatus mei,
sitas partim in Burgo et partim in ciuitate Candidae, // de quibus
dictus sponsus eligere uoluerit illas domos et hypothecas que sibi
 25 *apparuerit, non intelligendo domos habitationis meae: et de*
ipsis stabilibus, quae eligere uoluerit, idem sponsus uendere pos-
sit et ualeat tantam partem quanta sit pro amontare hyperpero-
rum quingentorum (500), uidelicet 500, prout occasione satisfa-
ctionis donorum eius, et in hoc casu non teneatur ad aliquam se-
 30 *curationem dotis sponsae prefatae, non obstante aliqua lege uel*
consuetudine, quibus ex pacto firmetur inter nos intercedimus ex
nunc prout ex hinc quas res tam mobiles quam immobiles pro summa
prefatorum hyperperorum 2500, teneat tibi extimari facere per
amicos communes uel per deputatos Domini et tibi consignare
 35 *stabilia hinc ad dies XV proximos uel antea, et mobilia diebus octo*
ante dispensationem suam, quae fieri debeat hinc ad menses sex
proximos uel antea, hac lege et conditione hic pro expresso apposita,
quod in hoc numero predictorum hyperperorum 2500 includatur,
et pro incluso intelligatur, totum et quicquid dictae sponsae spe-
 40 *ctat tam de jure paterno quam de jure quondam dominae Agnetis,*
olim uxoris ser Joannis Borsela, amitae suae, quam aliter quomo-
dolibet. De qua re ipsa sponsa hic praesens fuit contenta et mihi
dictae Fundu // renunciauit totum et quicquid sibi spectat de di-
ctis rationibus, declarando quod, si quid de mobilibus deerit pro
 45 *faciendo summam prefatorum hyperperorum 1500, assuplere ei*
teneat in stabilibus modo superius expresso; uersa uice ego prefatus
Franciscus de Portu sum contentus de promissis et promitto facere
dictum ser Theophilum, hic praesentem et contentum, quod ac-
cipiat prefatam filiam tuam in eius uxorem et eam transducere
 50 *cum repromissa, donis, modis et clausulis predictis; si quis igitur*
nostrum et cetera pro pena ducatorum 100 et cetera.
Testes: prouidus uir ser Nicolaus Gradenigo, Cancellarius Camerae,
ser Georgius Basegio.